

הראשון, כף רגלה הימנית נפגעה קשות ולא ניתנה לתיקון. הרופאים מודיעים לה על כך חד וחלק:

"הרופא כחכח בגרונו, באתי להגיד לך, להודיע, שאנחנו לא עומדים לתקן את כף הרגל שלך.

לא עומדים לתקן אותה? חזרתי אחרי.

תביני אנחנו לא יודעים לתקן עצבים. אנחנו כמו נגרים, יכולים רק לתקן שברים. ברגל שמאל ניתחנו אותך והעצם תתאחה. אבל הרגל הימנית פגועה בעצב. אין לנו דרך לרפא אותה.

אז מה אתה אומר בעצם? מגמגמת.

תלכי עם מכשיר.

מכשיר? איזה מכשיר?

מכשיר שתופס את הרגל ולא נותן לה ליפול" (עמ' 71).

השני, קשור בראשון. בשל אותה פגיעה בעצב הרגל, היא סובלת כאבים כרוניים נוראיים גם לאחר ההחלמה. דבר לא עוזר. לא תרופות, לא זריקות ולא סמים. לרופאי הכאב אין מה להציע לה. היא מבקשת בכל זאת מאחד מהם לאפשר לה לפגוש כמה ממטופליו ולשמוע איך הם מתמודדים עם הכאב. הוא נותן לה שלושה שמות, כולם של אנשים צעירים פגועי רגליים ממלחמות לבנון. היא מדברת עמם בטלפון וסיפוריהם מצמררים ומיאישים. כך, באמצעותה, אנו למדים משהו גם על גורלם של חיילים פגועים ועל המלחמות בכלל.

"מותשת הנחתי את השפופרת. לא רציתי להמשיך לשמוע עוד. האנשים הצעירים האלה נשמעו אבודים. לא היה בזה דבר מעודד. ההפך הוא הנכון. העצבות והדיכאון שלהם זחלו אלי דרך אפרסת הטלפון. עזבתי את הרשימה" (עמ' 215).

היחיד שיכול היה לסייע לה במקצת היה ד"ר ד', רופא של ספורטאים נכים. עצתו היחידה היתה לנהוג כפקיד. כפי שהוא הולך על גחלים, או יושב על מסמרים. טכניקה שעיקרה "לנתק כל תקשורת עם החלקים הכואבים". לפעמים זה עובד, אבל לא תמיד (עמ' 219).

השלישי, הנורא מכל, לפחות מבחינת התיאורים בספר, הוא הפגיעה בבטן. בשל היקפה וחומרתה לא ניתן היה לסגור את הבטן בהקדם מחשש להידבקות הרקמות, וחיון נאלצה ללכת עם בטן פתוחה במשך שנה לפחות. הפצע הפתוח מפריש נוזלים ומחייב נהלי רחצה קפדניים. הנה כמה כללים שניסחה לעצמה: "להתפשט במהירות בלי להסתכל לכיוון המראה... לנתק חיבור בין העין לראש, בין המראה הנקלט ברשתית לבהלה שהוא מעורר בי... שעות מעטות אחרי הרחצה שולי הצלקת ושפתה הפעורה מתחילים להדיף סרוחן של

בשר מרקיב" (עמ' 178).

כעבור שנה, לקראת סגירתה של הבטן, היא מרגישה שעליה לצלם בעירום מלא את הבטן הפתוחה: "אני חייבת להסתכל לפצע הזה בעיניים. להישיר מבט בלי לפחד, בלי להיגעל, בלי להדחיק, ישר אל הבקע העצום הזה, אל השבר הסורי-אפריקני שמפלח את הגוף שלי" (עמ' 180). ואכן, היא מתקשרת עם צלם מקצועי ומבקשת ממנו לעשות לה "בוק צילומים" כנהוג אצל דוגמניות. רפים אלה, לדעתה, הם מהמקוריים והיפים שבספר ומעלים אותו למעמד של סמל. ואמנם, היא מוצאת צלם כזה שמשתף איתה פעולה בהתלהבות. המחשבה שעולה לאחר מכן בדעתה בנסיעתה לפנות בוקר הביתה ראויה לציטוט:

"אולי אדפיס אותן בשלט חוצות ענקי ואתלה תמונה כזו בנתיבי איילון, בכניסה לתל-אביב. במקום פרסומת לג'ינס או למשקפי שמש חדשים אני

משמש בידי בוכר לבניית מסר של ויתור על מדינה יהודית" (עמ' 188) כותב מאור.

בסיכום ספרו כותב מאור: "השיח של בוכר אינו נענה לתבניות מקובלות של ימין ושמאל בישראל ובכך חשיבותו. הוא נשען על אהבה יוקדת לארץ, אך גם מזהיר מפני ניסיון לנכסה (על ידי אחד הצדדים). לכן הוא יכול לחדש את השיח הפוליטי בישראל, מימין ומשמאל, שהגיע למבוי סתום" (עמ' 231). ייתכן. כאמור, זו עדיין אפשרות לעתיד לבוא. כפי שאמרנו למעלה, כל תופעה היסטורית זמנה מוגבל ולכל אחת סיכוי להיכשל ולהתגשם.

אם לחזור להשוואה בין שני האישים; אני מעריך את הכרעתו של אלטרמן, שלא השליך יהבו על אחרית הימים, אלא בבוא השעה קיבל החלטה לפעול. בוכר מדמה עצמו לירמיהו המתנבא על חורבן הבית. כי "נביאי אמת אינם יכולים להבטיח אלא כישלון" (עמ' 192). אבל זו, חוששני, קלישאה ריקה מתוכן, שהרי קל היה יותר לנבא ב-1948 כישלון למדינה היהודית מאשר הצלחה. בוכר סבר שהמדינה לא תשרוד נוכח התקפת מדינות ערב וזו נחשבה להערכה "ריאלית" של המצב. מסתבר שלא תמיד "הריאלי" הוא מציאותי וזה בין השאר מה שמלמדנו אלטרמן.

להסתכל לפצע בעיניים

"אני חייבת להסתכל לפצע הזה בעיניים. להישיר מבט בלי לפחד, בלי להיגעל, בלי להדחיק, ישר אל הבקע העצום הזה, אל השבר הסורי-אפריקני שמפלח את הגוף שלי" (עמ' 180).

מהתחלה מאת צילה חיון (עורך: עודד וולקשטיין, הוצאת אפיק 2016) הוא מסמך אנושי מרתק על השיבה לחיים, כתוב בכישרון ספרותי. מה שמופיע לעתים בעיתון ככותרת בת כמה שורות על פיגוע עם נפגעים, נפרש כאן על פני 225 עמודי ספר. עבור קוראי הידיעה החדשותית העניין מסתיים באותו רגע, אבל עבור הנפגעים בו, מדובר במאבק של שבועות, חודשים, ואפילו שנים של החלמה. במקרים הקשים עליהם ללמוד "מהתחלה" לשבת, לעמוד, ללכת, לחיות. אם לדרוש את שם המחברת כמין סמל, הרי אפשר לומר, כי צילה חיון, שבה מצלמו את החיים בכוח חיוניותה וחיותה. אין זה סיפור קל. בצד המופת האנושי הגלום בו, זהו גם סיפור של פחד, אימה וזוועה.

בשלושה באוגוסט 2003 בשוכם מחופשה בסיני לביתם בירושלים, נפגע רכב המשפחה מצרור יריות. צילה ובתה חמוטל נפגעו מן הירי. חמוטל נפגעה באופן בינוני וצילה נפגעה אנושות. ידה הימנית ושתי רגליה רוסקו, ופצע רחב קרע את בטנה. צילה שהיתה אשת קריירה, בעלת חברה ליזמות תרבותית ואמנותית, יוצרת פרויקטים בשדה הספרות ומנהלת פסטיבל הסופרים בירושלים, צללה באחת לתהום אפלה כשהיא מפרפרת בין חיים למוות. "שלושה ימים על מיטת חדר הניתוחים. הגוף נפתח ונחתך, שוסע, נחרד, נחפר. ואחריהם תרדמה ארוכה. אינסופית. עשרים ושלוש יממות. הזמן שינה פניו. לא היו עוד אתמול והיום ולא יהיה עוד מחר. חיי תעו במעמקי שכבות אפלות. ניתק החוט המחבר אותי אלי. עד שאבדתי" (עמ' 17).

היציאה מן האבדון היתה ארוכה וממושכת. לעתים עמדה על סף ייאוש, אך לבסוף שרדה. יש לקרוא את הספר כולו כדי להבין את מלוא משמעות המילים הללו. בניגוד לדעת העורך, עודד וולקשטיין, אינני סבור שהספר הוא רומן, ואם הוא רומן, אין זה המרכיב המכריע שבו. לדעתך, דווקא חלקיו התיעודיים, עובדתיים, הם הטובים יותר. אציין בקצרה שלושה מהם שבהם טמון כוחו.

פירושו: לא מנעת מעצמך לתת את יצחק לאלוהים. על פי הצעתנו פירושו: לא מנעת מיצחק מלקבל את אלוהים" (עמ' 91).

ואני שואל: לשם מה נועדה הלוליינות הפרשנית הזאת (לתת לאלוהים, לקבל את אלוהים)? שהרי האמונה באלוהים, שביקש להוציא מן הדלת ("כתבים אתאיסטיים" זוכרים?) חוזרת כאן דרך החלון. כי מה אומר לנו ליבוביץ? אברהם, בכך שלא העלה את בנו לעולה, אפשר לו לדעת את אלוהים ולהאמין בו. וכך הוא כותב בהמשך: "על פי הפירוש המוצע כאן 'לא חשכת' שקול לאמירה לא מנעת את יצחק מקרבת אלוהים או מעבודת אלוהים. על פי העיקרון לא המתים יהללו י"ה" (עמ' 104).

מה הועילו אפוא חכמים בפרשנותם אם מסקנת הפירוש חותרת תחת הנחותיו? ההנחה היא שאמונה באלוהים היא הרסנית: "אמונתו של אדם ששומע את אלוהים מדבר אליו ישירות היא אמונה דסטרוקטיבית. היא מביאה את האדם להרוס את החברה ולרצוח את צאצאיו כמו ידיו" (עמ' 100); והנה על פי המסקנה של ליבוביץ יצחק חוזר לחיק האמונה ולקרבת אלוהים.

וזו רק דוגמה אחת מני רבות בספר הזה.

תופעת המשורר ותופעת העורך

המשורר והמבקר דוד אדלר מפרסם ב'כרמל' מס' 18, כתב עת לשירה, גם שירים מעניינים וגם רשימה מסקרנת: "איך רועי חסן עלה למעלה, כשהשירה נמצאת למטה", שאינה דווקא ביקורת על שירתו של רועי חסן, אלא יותר על הסוציולוגיה של השירה, ורועי חסן משמש לה רק מקרה בוחן.

בחלקו הראשון סוקר המאמר את נסיקתו של חסן ובשני את מצב כתבי העת לספרות. לא אתאר כאן את המאמר במלואו ואני ממליץ עליו לפני הקורא המתעניין. אדלר מציין כי הרקע לתופעת רועי חסן ועלייתו המהירה הוא פרסום שירו הידוע 'מדינת אשכנז' ב'תרבות וספרות' של 'הארץ' (31.10.13), חברותו בקבוצת 'ערספואטיקה' וספר שיריו (הכלבים שנבחו בלירותנו היו חסומי פה) שיצא אז לאור. תוך תקופה קצרה לאחר מכן זכה חסן בפרס ברנשטיין עתיד המזמן לשירה (25 אלף ש"ח), בפרס שרת התרבות למשוררים בראשית דרכם, במינוי באוניברסיטת תל-אביב ובאינספור ראיונות בתקשורת.

בחלקו האחר של המאמר, סוקר, כאמור, אדלר, את מצב כתבי העת לספרות ולשירה. הוא מונה כשלושה תריסרים של כתבי עת, פעילים יותר ופעילים פחות, כולל כאלה שחדלו להתקיים, ומגיע למסקנה המעציבה כי כתבי עת אלה הם "כבועיות המשייטות בכוס סודה". כלומר, כל כתב עת, גם מרכזי וכולט (כמו 'עתון 77') השפעתו מצומצמת ומוגבלת וניכרת בין קוראיו וכותביו בלבד.

המסקנה הסופית של אדלר משתי העובדות דלעיל היא ישירה ופשוטה: יש כיום במה אחת בלבד, ועורך אחד ויחיד שבכוחם לחרוץ גורלות בתחום הספרות. הבמה היא 'תרבות וספרות' של עיתון 'הארץ' והעורך הכל יכול שלה כבר כמה עשורים, בני ציפר. מסכם אדלר את דבריו:

"טענתי העיקרית היא שאלמלא הפרסום התדיר והנדיב של שירתו של חסן בעמוד הפותח של 'תרבות וספרות' גורלו לא היה שונה מזה של משוררים אחרים - נשייה כמעט מוחלטת מחוץ לחברתם שלהם. טענתי היא שמאפייניה האינהרנטיים של שירת חסן (תכניה, מסריה, הפואטיקה שלה), לא היו מספיקים כשלעצמם לעורר את 'תופעת רועי חסן'. (בכל מקרה) מאפיינים אלה הם משניים ותורמתם באה לביטוי רק לאחר שהפגז הראשון 'מדינת אשכנז' נורה מעל במת 'תרבות וספרות' ואחריו באו מטחים נוספים".

ג.ב. בתוכנית הטלוויזיה של קובי מידן "חוצה ישראל" (ש.ח. 06.08.16) עם המשוררת עדי קיסה, מייסדת קבוצת 'ערספואטיקה', אמרה כי 'הארץ' רק תפס עליהם טרמפ. לדבריה, העתון אף פנה אליה בהצעה להוציא אסופת שירים של חברי הקבוצה והיא סירבה לו מסיבה זו ממש.

אתלה את זה. אולי אנשים יסתכלו מהמכוניות שלהם ויראו מה קורה פה ויגידו שדי, מספיק וחיבים לעצור ולחשוב איך מפסיקים את זה. אולי זה יגרום להם להבין משהו" (עמ' 188).

מבחינה רעיונית זהו אולי סיומו של הספר הנמשך (כרומן) גם מעבר לכך. לא אתעכב עליו כאן. נקודה אחת מעניינת צריך להוסיף. במקביל לסיפור חייה של הגיבורה, מספרת חיון גם פרקים מחייה של נעמה, העוזרת הפלסטינית שלה מכפר וולאג'ה בירושלים. התלאות שהיא עוברת תחת משטר הכיבוש הישראלי, בעלה שנהרג מידי כוחות צה"ל, הלחצים מצד משפחתה ויכולתה לעמוד בכל אלה ולהשתחרר, גם הם סיפור של גבורה נשית ראויה להערכה. הידידות בין השתיים היא אולי קורטוב של תקווה במציאות הקשה.

עלעולים

מה הועילו חכמים בפרשנותם?

אליה ליבוביץ בספרו לקרוא מחדש את התנ"ך (ספרי חמה, ידיעות אחרונות 2016) עושה מעשי לוליינות כדי להוכיח שיש "כתבים אתאיסטיים, בתורה, בנביאים, בכתובים". אבל במה מועילה לו חוכמתו הפרשנית, אם מסקנותיו חותרות תחת הנחותיו?

הנה, כך למשל הוא קורא את סיפור העקרה (בראשית כב): את קריאת האלוהים לאברהם "והאלוהים ניסה את אברהם ויאמר אליו ... קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ... והעלהו שם לעולה על אחד ההרים" (א-ג), מפרש ליבוביץ כקול פנימי הדובר בראשו של אברהם: "הסופר אומר לקורא כמעט מפורשות, שאלוהים המדבר אל אברהם הוא למעשה אברהם המדבר אל אברהם" (עמ' 99). ואילו את קריאת המלאך לאברהם להפסיק את תהליך ההקרכה "ויקרא אליו מלאך אלוהים מן השמים ויאמר אליו, אל תשלח ירך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני" (יא-יג), הוא מפרש כקריאה חיצונית מעולם המציאות: "את ההפסקה של הקרבת הקורבן יש לזקוף לזכות תפיסה חדשה של אלוהות שאברהם מגיע אליה ברגע האחרון. זו הכרה שבאה אליו מבחוץ, לא מתוך הסתכלות פנימית. זוהי הכרה שמגיעים אליה מתוך תצפית והסתכלות בעולם הטבע".

כך שבעוד שהציות לקול הפנימי עלול להוליך למעשי טירוף של קורבנות אדם, הרי הציות לקול המציאות החיצונית, לקול המלאך, הוא מעשה תבוני שפוי. גם את הבטחת המלאך לאברהם, "יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך, בוך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים..." (טז-יז), מפרש ליבוביץ כנובעת לא מברכת אלוהים, אלא מהתנהגות תבונית: "ברכת הזרע (לאברהם), היא תוצאה של הציות למלאך האלוהים, כלומר של התנהגות תחת הצו התבוני" (עמ' 99).

נניח שעד כאן אנו מקבלים את פרשנותו על קרביה וקרעיה. אבל כאן ליבוביץ מסתבך בסתירות; בבואו להסביר את דברי המלאך "יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך", שואל ליבוביץ: מה פירוש "אשר עשית", הן לא עשית?! (לא הקרבת את בנך למעני). ומה פירוש "ולא חשכת". כאן הוא נפנה לפירוש לשוני נרחב של הפועל ח.ש.ך. מסקנתו בסופו של דבר היא: "על פי המסורת לא 'חשכת את בנך... ממני"